

מזרח ומערב ב"מולכו"

— מבט נוסף

מאת לב חקק*

משפחת אברבנאל הספרדית הידועה, הולידו ילדים פרובלימטיים, כשהקלה עוברת גם אל דור הנכדים (גדי חולה לב ושמן), ומסתיימים בהמשך אשפוז של האשה בבית משוגעים וברצח הבעל בידי מוסא. נסיון ההתכה וההתחברות בין המזרח למערב היא איפוא נסיון נפל פטאלי.

במסגרת זאת רצוני להבליט את תכונותיו של מולכו מהרומן "מולכו". לעמוד על הדרך שבה תפסה הביקורת את מולכו, ולהציע דמות משתמעת גולה ושלמה יותר, שתוביל לתפיסה של מסר שונה ברומן, תבליט את הערכים הנחשבים יותר והנחשבים פחות בעיני המחבר ברומן, ותציג את הבעיות הישראליות ופתרוןן המשתמע ברומן.

כידוע, מתאר הרומן את השנה הראשונה בחיי מולכו, ספרדי דור חמישי מירושלים (ע' 68), לאחר שהתאלמן בגיל 51 (עמ' 41, 59) מאשתו הייקית, האשה היחידה שידע (ע' 145), שסבלה ממחלת סרטן במשך שבע שנים (ע' 23, 198) והשאירה במותה שלושה צאצאים (גימנוזיסט, חיילת וסטודנט). שנה זו, לאחר שלושים שנות נישואים (ע' 139) מאירה גם את עברו של מולכו, ובה נוסע מולכו מחיפה בה הוא חי על הר הכרמל חיים של זעיר-בורגנות ישראלית שאיזונים התערער בזמן המחלה והמוות של אשתו, לירושלים החרדית, לברלין החצוייה בתחומה, לפאריז המושלגת ולמושב זרועה העלול להתמוטט מרוב חובות. ברקע הרומן — המחצית הראשונה של שנות השמונים והנסיגה ממלחמת לבנון (ע' 144).

ב. מולכו בעיני המבקרים

כללית, עמדה הביקורת על הצדדים הפחות מחמיאים באופיו של מולכו, ויתכן שהחטיאה צדדים דומיננטיים בה ועקב כך גם במסר של הרומן.

לדעת עדי צמח ("מעריב", 14.10.87) תיאר יהושע ברומן "דמות מפלצתית ודוחה" ועולה מהרומן "מעמד שאוכל אדם". הדה בוש ("הארץ", 16.2.87) מצאה שמולכו אינו סימפטי, הוא "קמצן, קטנוני, לא חכם ולא משכיל, וגם משתין לעתים קרובות מדי", אינו בררן בנשים ונשלט על ידי אמו וחמותו. מבקר אחר ("הארץ", 20.2.88) תיאר את מולכו כאדם ממוצע, זעיר בורגני, אימפוטנט למחצה, שבוי בתרבות מאובנת, חומרני, חסר עניין בשאלות על מוות, חיים, אהבות ואומנות. "יהושע צייר דיוקן ישראלי אופייני, מראה שמן הסתם ביקש שנביט בה, וניבהל מעצמו, בגלל אפרוריותו, בגלל מחיקותו", טוען מבקר זה. מיכל נאמן ("תל-אביב", "ידיעות אחרונות", 3.4.87) תארה את מולכו כפסיבי, צייד (האשה — איילה, היועצת המשפטית — סנאי, נינה — ארנבת) הנמשך אל המוות. ובביקורת אחרת ("ידיעות אחרונות", 13.3.87 — פנינה בסכס) תואר מולכו

"אבל האם החיים אינם יעוד... פשוט לעבור אותם, לא להיכשל, לא ליפול ולמות באמצע, להחזיק מעמד" ("מולכו", 221).

א. מבוא

דרך ארוכה עשה הסופר א.ב. יהושע בהתייחסו לספרדים ביצירתו. אביו של יהושע, הסופר יעקב יהושע, היה דור חמישי לילידי ירושלים, עיר הולדתו של יהושע, ואמו עלתה ממרוקו ב-1930. מ"התבוללות" מודעת בתוך האשכנזים "לא רק בתוקף הנסיבות, אלא גם מרצון", הנובע, בין השאר, מהיחס אל הספרדים "כאל עדה נחותה" (ראה ראיון עם יצחק בצלאל בספרו "הכל כתוב בספר", הקיבוץ המאוחד, 1969, ע' 154), עבר יהושע להרגשת פיוס והתפייסות עם הספרדים (ראה ראיון ב"הארץ" 15.5.87 וב"מעריב" 30.1.87) בזמן כתיבת "מולכו" (הקיבוץ המאוחד, 1978). קדמו ל"מולכו" "המאהב" (שוקן, 1977) ו"גירויים מאוחרים" (הקיבוץ המאוחד, 1982) בהם מצאנו ספרדים. ב"המאהב" תיאר יהושע את ודוציה ארמוזו, ילידת 1881, שנת "סופות בנגב" שהולידו את ביל"ו ואת המושבות הראשונות בארץ-ישראל. היא איבדה את הכרתה במלחמת יום-הכיפורים, כמוה כיישוב הוותיק, אך כאשר אין היא סובלת מחוסר הכרה, היא מגלה צלילות, מעשיות ופקחות. נכדה גבריאל ארדיטי ("עו"ז") אינו לא מלאך ולא גברא רבא. הוא יורד תלוש, תמהוני, נמלט מאחריות ומתייחס בהסתייגות למכוננית המוריס (סמל המדינה), לסבתא ולחיים הארץ. אחרי "המאהב" בא "גירויים מאוחרים", ובו מצאנו את עורך-הדין קדמי בעל היחס המתנשא והעויין כלפי יהודי המזרח בכלל ומזכירתו לבנה בפרט. דעותיו מלמדות עליו, כשהמחבר משתמש בו כדמות רדודה המשקפת דעות-קדומות וגסות. לא פלא הוא, שעורך-דין מזרחי משגשג, ועורך-דין קדמי אינו משיג את שגשוגו המיוחל. ענייני עדות נזכרים בהקשרים נוספים ברומן. יוזכר כאן קלדרון הספרדי שגילה את ההומוסקסואליות שלו דרך צבי, המנצל את הכסף ואת המידע של קלדרון ושניהם מקיימים יחסים הרסניים. קלדרון חרד שמא לא יבחינו בהבדל בין ספרדים ליוצאי-המזרח שזה מקרוב באו. מגיע לסיפוק עם הזונה "ניטאלי" (מזרחית?) ולא עם אשתו. מוסא הענק (מזרחי?) הופך לפטאלי כשהוא פועל בסוף היצירה בלי יחזקאל (האשכנזי?). נישואיו של יהודה קמינקא לנעמי, שהיא ממוצא

* בעקבות הרצאה שניתנה בישיבה-אוניברסיטה באביב תשמ"ט כנס "אחות תוך ריבוי: הנסיון הספרדי-מזרחי בספרות העברית החדשה". בתמונה משתתפי הכנס.

עדין, רחוק מאנוכיות. גילה רמז-ראוך ("הדואר", 23.9.87) מוצאת שמולכו הוא סימפאטי, טוב מזג, נעים, ישר, פתוח, אנושי, רומנטי, שש לרצות; ועם זאת גם פאסיבי, מתחסד, יחסו לאשתו הוא בגדר הונאה עצמית, כי הוא נעשה שליטה החולני לאחר מחלתה, הוא בוגר אך נערי, בינוני, איטי, לא חריף, טרוד בחשבון הקטן תמיד. יוסף אורן ("מאזניים", כרך 61 מס' 2, יוני 1987, ע' 59-62) הבליט נקודות מעניינות ברומן בכלל ובדמויותיו בפרט. הוא רואה במולכו ספרדי שסורס על-ידי אשתו האשכנזייה האינטלקטואלית שנשא מתוך טעות, וכשהבין שהאינטלקטואליות יכולה להיות עקרה, מנצחת עצמיותו ובמקום לשמש "כסבל הנאבק תחת משאם האידיאי של אחרים", הוא מופיע "כבעל חזון משלו – כנביאם של החיים הממשיים" (ע' 61).

לדעתי, כללית, נטלה הביקורת רק חלק מדמותו של מולכו. כדי לראות את דמותו כדאי שנתבונן בדמויות משנה ברומן, המאירות את עצמן ואת מולכו, מציעות דרך אחרת שידבק בה אדם, וכשלונו מוביל אל המסר

ג. על כמה דמויות משנה ברומן.

1. אשתו של מולכו

אשתו תועת-הדרך של מולכו הייתה מורה (ע' 22) והדריכה מורות (ע' 25). היא דיברה הרבה ועשתה מעט, הייתה "הדברנית הגדולה ומובילת השיחה" בבית (ע' 53; ע' 231), אך לא השיגה הרבה בכך. היא ביקרה, בתחום האישי הקרוב לה, את עצמה (ע' 126) ואת בעלה – אף חשבה לעזבו פעם (ע' 134). גם את תמימותו הספרדית (ע' 166); כן ביקרה את הדתיים (ע' 199) ואפילו את עוזרות הבית (ע' 32); בתחום הציבורי היא ביקרה את המתרחש בפוליטיקה וניבאה שחורות (ע' 165-166). עקרונותיה הם שעשו אותו למרה, ביקורתית, עצבנית, אכזרית בשיפוטה (ע' 102). האם ביקורתית נובעת גם מפחד להידחות,

כמאופיין על-ידי "סדר כפייתי, קמצנות, איסוף קבלות תאוותני, טובות הנאה קטנוניות... הונאות קטנות", הוא מאניאק הנמשך לחולים. דמות מולכו אף נמצאה על-ידי מבקרת אחרת (רעיה הרניק, "קול ירושלים", 20.2.87) כגורמת לחוסר העניין הרומן, כי זוהי דמות שטחית וצפויה של "אימפוטנט בכל מהותו". מבקרת אחרת (מירי פז, "דבר", 20.3.87) רואה במולכו איש המת מוות איטי ופאסיבי, בלי חלומות, החי חיי שגרה של טרדנות, קטנוניות ואפורות, ואם הוא מייצג את הישראלי – "הרי זו הארה עומה", כי למרות שהוא במיטב שנותיו – הוא "מדולדל, מותש ואפור... מתגלה באין-אונתו... מעוכב ומהוסס... למולכו אין בעצם יחס של ממש למשהו או למישהו, הוא י'אש קטן', איש אפור, קטנוני וקמצן"

גם ביקורות מקיפות יותר השתהו על צדדים אפלים בדמות מולכו. כך מצא דן לאור ("הארץ", 27.2.87) שמולכו הוא קמצן, לא אינטלקטואל, חסר תודעה פוליטית ואידיאולוגית, קורא מעט, חסר-אונים, פאסיבי. אורציון ברטנא ("דבר", 6.3.87) רואה במולכו אדם מוגבל ואפור, ודרך דמותו "מוכרעת הכף לטובת האשכנזים בארץ וכנגד הספרדים", כי סביבתו הספרדית חלשה, הספרדים איטיים ונשארו באורחות-חייהם הקודמות. מולכו מאופיין כפאסיבי, חסר-אונים סובל מאימפוטנציה, עקר, הרסני, חסר אידיאלים, ולמרות יושרו והעובדה שהוא סימפאטי, הוא עלוב. מנוחה גלבו (ע' 27.2.87) רואה במולכו אדם בעל סבלנות, אך פאסיבי ובלי ברק אינטלקטואלי, המכיר בעליונותם האינטלקטואלית של האשכנזים עליו. יצויין, שאף כי המבקרים הצביעו בצדק על תכונות של מולכו המשתמעות מהרומן, לא הבליטו אחרות. תיאור מאוזן של אופיו של מולכו נמצא בכמה ביקורות. כך מצאה מבקרת אחת (יהודית אוריין, "ידיעות אחרונות", 6.2.87) שהוא מחושבן, חסר-אונים, נרתע, פאסיבי – ועם זאת בעל טוב, איש טוב,

א. ב. יהושע

38), שאם כי לא העריכה את מולכו, היא, כנראה, חיבתו (עי' 54). אך זוהי אישה שלא התממשה רגשית. חוויתה כאשת-איש נפגמה בהתאבד בעלה. חמישים שנה לפני מות בתה (עי' 332): היא הייתה אישה ואם צעירה, אך לא נישאה (עי' 269). מולכו "אהב להשתמש בכליה" כי הם "היו לו נעימים למגע", והיא הכינה לו את החומרים והכלים כשנוקקה לתיקון בביתה, אך לעתים היה צריך "לחזור אליה שנית עם מקדחה או מברג" (עי' 269) – הסמליות האירוטית המציגה את הצורך שלה בגבר שקופה, מכל מקום היא לא השכילה ליצור יחסים שיגאלו אותה מבידודה כאשה ואם. כליה אוחסנו בקופסה נאה מעץ ישן (עי' 269) וחיכו לידו של גבר; גם נינה אחסנה את כליה בארגז חינוני, עשוי מעץ ישן ומשובח (עמ' 272) שסופו שהוא נשאר על תכולתו במרתף ברלינאי (עמ' 336-337). חמותו של מולכו השאירה בשליטתה את הקופסה ונעלה בה את הכלים שנועדו לשימוש הגבר והיא הצטרכה להם; נינה החזיקה בארגז חפצים נשיים, ובעיקר שמלות, אך נאלצה לוותר עליו בשובה לרוסיה. הראשונה החזיקה את כלי הגבר בקופסה, והשנייה וויתרה על אביזרי האישה.

3. אבי אשתו של מולכו

חמיו של מולכו, רופא-ילדים, התאבד בברלין (עי' 38, 68) – התברר שהרופא היה חולה וגרם לתחלואיה הנפשיים של בתו (כמוהו כרופא השיכור ב"אל הרופא" לעגנון, מרפא החולים הזקוק לרופא בעצמו). בהתאבדו הוא השתמט מאחריות וגרם לסבל-עולם לבתו, ש"אמונה בעולם נשבר עד דק" (עי' 332). התאבדות האב רופא-הילדים התגלגלה במחלת בתו, היא שורש נבירתה וביקורתה וכרסומה מבפנים, ולאחר שהיא חלתה בגללו, הוא לא היה לידה לרפא אותה. ההשכלה והמעמד של האב ובתו לא עמדו להם במלחמת-הקיום. "יפש בריאה בגוף בריא", ולהיפך, והעניין מתקיים גם באב, גם בבתו.

4. היועצת-המשפטית

יועצת זו היא אובדת עצות. כמו בדמויות הקודמות, גם בה חזק הצד האינטלקטואלי מהצד הרגשי-ספונטאני. מוחה המשפטי המעולה (עי' 31) שכלה החריף והמהיר (עי' 68), מבט הכלב החכם שלה או הסנאי הפיקח (עי' 60) לא הביאו לה חיי אושר ואיזון רגשי. היא בחרה בעל שלא הייתה לו קאריירה אינטלקטואלית – היה סוכן (עי' 60) שצנח-צמטבֶּחֶ שרחרח כלים. אין היא מכחישה שיתכן ש"המיתנה" את בעלה על-פי דרכה (עי' 127). גם מולכו, בו היא מעוניינת, אינו חריף כמוה, היא גבוהה ממנו בשלוש דרגות (עי' 47, 68), הוא חושש משכלה החריף והביקורתי (עי' 88). לא פלא שהוא שש לשלוט בעניינים אחרי מעידתה בברלין, ישב על מיטתה, "מאמין שבכך ימחוק את יתרונותיה התרבותיים-השכליים" (עי' 111). בכל חריפותה, היא חסרה את האינסטינקטים הנשיים שימשכו את מולכו למיטתה בברלין, ואין די בתאוותה לפוליטיקה (עי' 91) לשם כך (אך ראה: "היועצת המשפטית כותבת למולכו", מאת נסים קלדרון, מאזנים, כרך 61 מסי' 2 יוני 1987, ע' 10-13). השיגויות עמעמה את נשיותה. כך היא טענה שהיא יכולה להוביל את מולכו לחומת ברלין (עי' 89) וכשיודע-דבר מצביעים לכיוון הנגדי, היא... מתווכחת איתם תחילה. יודעת דבר זו מבקשת גם להיראות כמבינת עניין באופרה בברלין, ו"מסבירה" למולכו: "זה סמלי אמרה, מאוד סמלי". היא רק לא יכולה להסביר למולכו "סמלי למה" כי "לא נראה שהבינה הרבה" (עי' 93). היומרה אוכלת בה עד מבוכה. בעזרת "קדחת אינטלקטואלית" היא לא תצליח עם מולכו, לא משום שהוא חש נחות בפניה, אלא מפני שבחכמתו אין הוא מכבד קדחת זאת (עי' 127). עיניה "הבורקות בשמחה על רעיון מחודד ועקום" (עי' 127) הן מקור בידותה הנשית, אלו העיניים שברקו "ברק הקר והחזק של

במסגרת זאת רצוני להבליט את תכונותיו של מולכו מהרומן "מולכו". לעמוד על הדרך שבה תפסה הביקורת את מולכו, ולהציע דמות משתמעת עגולה ושלמה יותר, שתוביל לתפיסה של חסר שונה ברומן, תבליט את הערכים הנחשבים יותר והנחשבים פחות בעיני המחבר ברומן, ותציג את הבעיות הישראליות ופתרון המשתמע ברומן

מחוסר ביטחון, מהצורך באישורם של אחרים? אם כן, לא ייפלא שמלתה האחרונה לפני "התבוסה הסופית" שלה, מותה, הייתה: "ינכוני" (עי' 15). גם הדחף לוויכוח וגם לאישור טמונים במלה זו. מולכו המהימן מתאר את אשתו כאינטלקטואלית, ישרה, ביקורתית מאוד, "יקשה היה להשביע את רצונה", היא לא יכלה ולא רצתה "להגשים את עצמה, כלומר להיות מאושרת" (עי' 125-126). לא ייפלא איפוא שמולכו תוהה האם לאחר מותה "היא משוטטת ומבקרת את סדרי השמים. האם הצדק נראה לה מספיק" (עי' 139) – ההומור וההסתה יגות מדרכה ברורים.

סופה של אשת מולכו הוא מוות מסרטן. הסרטן נראה לי כמצב סמלי של כרסום הגוף והרוח מבפנים מבלי יכולת להשתלט עליו, וזהו סוף הנבירה והביקורתיות שלה. האינטלקטואליזם והביקורתיות זקוקים לכלי הגופני שיכילם, ויש אשר הם מכריעים אותו. ההודי ממושג זרועה שהיה אדיש למחלתו (עי' 149) הבריא לגמרי (עי' 241), לא במעט הודות לצד הנינוח, המתרצה ומרצה שבו.

2. חמותו של מולכו

זוהי אשה מנומסת, משרה אמון, עצמאית (עי' 18), תרבותית, משכילה, קוראת ספרים והולכת לקונצרטים (עי' 19), ישרה (עי'

אינטלקטואלים שרוצים לומר משהו מחודד, מדהים מאוד" (126). גם דמות זאת, כקודמותיה, נשארת לא ממומשת. הצד האינטלקטואלי חודד בה במידה שגבר על האינסטינקטים הנשיים שלה והדביר את חכמת הנשים שלה, שהיא מעל לחידודים, הברקות והדהמות, שיש בהם סיפוק מידי לפעמים אך לא משמעות ערכית.

5. אורי וערה

"איפה הן הבחורות ההן עם הקוקו והסרפן?" – השאלה הסנטימנטלית-הנוסטאלגית נענית בתשובה סקפטית שאינה מטפחת את מיתוס ארץ-ישראל הישנה והטובה (ראה ראיון עם יהושע, "מעריב", 30.1.87). גם יערה גם אורי הם בבחינת "קורא דגר ולא ילד" (ירמיהו יז, 11).

שלושים וארבע שנים לפני שמולכו התאלמן, בהיותו חניך בתנועת נוער, הגיע אליהם המדריך המסעיר, אורי אדלר, מאחד הקיבוצים לירושלים וגרם לקצת סקנדלים (ע' 191). מולכו ויערה היו אז בשביעית, ומאז נפרדו דרכיהם. אורי הייבובריאני-קרקורי-שכטריסט לא-משתנה, המחפש המתמיד אחרי משמעות החיים וטעמים המוסריים (ע' 190-191) נשא את יערה לאישה. שנותיהם "התבזבו בנדודים ושמירת הריון", שניהם עברו את גלגל החמישים, ליערה אין עדיין תעודת-בגרות (226-227, 234) או מקצוע, אורי מורה בבית-ספר יסודי במשכורת נמוכה (ע' 192). אין להם דירה וחשכונות (ע' 199), ובגלל אי-יציבות אורי ואי-הביטחון בהכנסתו וחוסר תעודת-הבגרות של יערה הם לא נמצאו מתאימים גם לאמץ בן (234). יערה היא "יזקנה-נערי" (ע' 226) ואורי ממשיך לשחק את הנער השובב הנצחי, נהנה מהביטוי "אנארכיסטי" שמוסב עליו (ע' 238, 262). יערה ממשיכה ללבוש סרפן (ע' 210, 217, 219, 220) ולבוש "ארכאיי" אחר (ע' 228), שערה הלבין אך עדיין "אסוף בצמה נוסח-ישן על קודקודה" (ע' 197), היא עומדת בצורת סימן שאלה (ע' 197, 255), בצורה המשקפת את אי-בטחונה ותלותה, כרסה בולטת עקב שבע הפלותיה הטבעיות בהריון מתקדם (שם). הזוג בחר להכניע את כוח החומר, ובכך יופיו, אף נראה שהחומר מכריע אותם. היא אינה מעוניינת בפוליטיקה (ע' 213, 221), מאזינה, פסיבית, בולעת כדורים (ע' 217) ויונקת סיגריות פשוטות מחפיסת סיגריות צהובה עם ציור פרשים דקים עליה (ע' 215). אביר לבה, אורי, אכן מתראה כפרש-בוקר, מגלגל את מגבעתו הרגילה ומשווה לה מראה של מגבעת בוקרים (ע' 189, 253), אך הוא עושה מעט ומדבר הרבה (ע' 212, 224). ברור שאורי מחפש "יעוד ומשמעות" (ע' 221), אך לא ברור מה משמעות המלים הלכה למעשה. המינוח הערפילי-המתהדר הוא נסיון הסוואה תרצני לעצלות, לחוסר התמדה, אי-יציבות ואי-השקעה בחיים, המשחרר כביכול מהמחייב הטריביאלי ומונע קריאת עקרות משפחתית, כלכלית ואידיאולוגית בשמה האמיתי. היומרה אינה מלווה בעבודה קשה, והרדידות הרוחנית נחשפת עזות בגלל הדלות החומרית. מצד אחד, מולכו חש שעליו להתמודד "עם החריפות הרעיונית של בעלה" (ע' 212), ומצד שני הוא תוהה האם אורי ידע להחליף את הסדינים מתחתיה בהריונה מבלי להכאיב לה, "או שמא היה טרוד בחיפוש אחר משמעות החיים" (ע' 215) – חיפוש שפוטר מחיי חובה ואחריות, חובה ואחריות, שהרי מי צריך לטפל בעניינים קטנים ומשעממים כמו החלפת סדין עבור אישה בשמירת-הריון, כשאפשר להתגדר-להתייפייף-להתפנק בחיפושי יעוד שברור מראש שאין להם סוף. יש בתהייה האירונית של מולכו יותר חכמה ונתינה ובגרות מבכל תהיותיו היומרניות חסרות הכיסוי של אורי. גם את הזוג הזה הביאה איפוא התהייה האינטלקטואלית לעולם הבוהו.

גם ביקורות מקיפות יותר השתהו על צדדים אפלים בדמות מולכו. כך מצא דן לאור ("הארץ", 27.2.87) שמולכו הוא קמצן, לא אינטלקטואל, חסר תודעה פוליטית ואידיאולוגית, קורא מעט, חסר-אונים, פאסיבי. אורציון ברתנא ("דבר", 6.3.87) רואה במולכו אדם מוגבל ואפור, ודרך דמותו "מוכרעת הכף לטובת האשכנזים בארץ וכנגד הספרדים", כי סביבתו הספרדית חלשה, הספרדים איטיים ונשארו באורחות-חיהם הקודמות. מולכו מאופיין כפאסיבי, חסר-אונים סובל מאימפוטנציה, עקר, הרסני, חסר אידיאלים, ולמרות יושרו והעובדה שהוא סימפאטי, הוא עלוב

6. נינה

תשעת חודשי שהותה של נינה בישראל לא הולידו בה דבר מלבד געגועים לרוסיה, החזקים מקשריה לאמה. מולכו מחזיר את נינה, המלאה ביקורת על הארץ, למקום ממנו באה, בלי להצטער. מבחינה זאת, היא תחליף לאשתו שהיתה ביקורתית על הארץ גם בגסיסתה. אך גם את אשתו המתה הוא "מחזיר" לברלין, כמחאה על קטרוגה, בביקורו השני בברלין. בביקור זה, בניגוד לביקור הראשון, אין הוא הולך לאופרה, כחלק מהשחרור מאשתו, ממנה רכש את אהבתו למוסיקה.

7. אביו של מולכו

אביו של מולכו העריץ את פקידי הסוכנות (ע' 288), וממנו ירש מולכו את ייחוס העוצמה הרוחנית לפקידים אלה שנראו לו כמתכנני המדינה ש"פניהם אומרים צדק ויושר" (ע' 87). מכאן אולי דבקו של מולכו באשתו הייקית האינטלקטואלית ונישואיו המכזיבים, מבחינות שונות, עמה.

8. אם מולכו

זוהי אישה מעשית, אינטואיטיבית-רגישה (ע' 20), שמנסה להנעים לבנה ככל יכולתה – אם במטעמיה או בהכוונה לקחת אישה מהמנטליות שלו (ע' 61, 137), או בהצעה שיוריד את טבעת נישואיו (ע' 62), או בעזרה במיון בגדי אשתו וקיפולם (ע' 62) – כל אלה תפקידים מסורתיים של אישה-אם. היא מנחמת, מעודדת, מרגיעה מנסה להרחיב את חוגו החברתי של בנה (ע' 189). הצד הנשיר-רגשי-מעשי-דאגני חזק בה.

9. העוזרת המזרחית

העוזרת מביאה סדר לביתו של מולכו, דואגת לבריאותו, לנקיון ביתו ולמאכליו (ע' 27, 28). היא רגשית, מאזינה לזמרה מסולסלת, ערביית, שנשפכת בעוצמה מהרדיו, "בעוד היא מקרקשת בסירים... גם החלה פוצחת בעצמה בשירה עזה" (ע' 31) ומעוררת בקורא חיוך. היא ספונטאנית, מלאת חיים, חושנית, וייתכן ששכבה בבית מולכו עם הפועל שבא לקחת את מיטת אשתו (ע' 28) – מתפקדת בגופה ובלבה ומאפשרת המשך קיום מסודר בבית מולכו, בלי הברקות אינטלקטואליות. שתי הנשים, האם והעוזרת, נותנות יד למסד הפיסי שבמסגרתו עשויים לצמוח נחמה, קשר אנושי חדש, ארוכה. (סוף יבוא)

מזרח ומערב ב"מולכו"

— מבט נוסף

מאת לב חקק

(המשך מגילון קודם)

ד. מולכו — הדמות והשלכותיה

היושע העיר, שכאשר בחר לראשונה בשם מולכו הוא לא ייחס חשיבות רבה לקונוטאציות ההיסטוריות. זהו שם מצוי מאוד במשפחות מסלוניקי (ראיון עם הופרט, "הדואר", 6.3.87; ע' 18-15).

לאור דמויות המשנה שתיארתי, מתבקשת מאליה השוואה בין לבין מולכו. מולכו, שלא כאשתו, אינו פסימי, אינו ביקורתי או יומרני, אינו דברן, אינו אינטלקטואל. הוא מסוגל להתפשר עם המציאות, בנגוד לאשתו שהייתה קנאית לעקרונותיה, אף כי רצתה שמדי פעם בפעם הוא ישבור אותם קצת (ע' 329). ואכן, כשהוא חושב על קנאותה זאת, "הוא גנב פרוסת לחם ופרוסת גבינה צהובה מן המנה הצודקת" של היועצת-המשפטית הרדומה (ע' 102) ומעורר בקורא חיוך: גם כשהוא משתחרר מאשתו — הוא משתחרר לאט-לאט, הנה "עד כדי כך" הוא הצליח בשלב הזה לשבור את עקרונותיה. הוא מתון, הוא רוצה ומסוגל להיות מאושר. אין סובלני וסבלני. הוא רגשי יותר מחמוותו, ושלא כחמיו, אין הוא שוקל התאבדות — הוא זוכר שעליו לחיות גם למען אחרים: "יש לי ילדים שעדיין זקוקים לי, ואמא זקנה בירושלים ועוד אמא שלה..." (ע' 331) — הוא אחראי כלפי הדור שעבר וכלפי הדור הבא, ועליו לחבוש את פצעיהם ככל שידו מגעת. שלא כמו היועצת-המשפטית, הוא רגשי, חסר יומרות, חסר קדחת אינטלקטואלית. שלא כמו אורי, אין הוא המחפש הנצחי, הוא יציב, מתמיד, מעשי, מחושב ומתחשב, מאוזן, אינו דברן. שלא כמו נינה ואשתו, דבקוּתו בארץ אינה חטטנית ומוותנית. בדאגתו, מעשייתו ויכולתו להמשיך ולחיות הוא קרוב יותר לעוזרת ולאמו.

פרקי ילדותו ונעוריו של מולכו ניתנים בריכוז רב, קצת מתוך זכרונו וקצת מפי אורי ויערה: "נער שמנמן בעל מזג נוח" (ע' 193), "שקט סבלני וקצת מדוכא" (ע' 205) לפי יערה; חניך שקט, לא מתווכח ולא נלהב מאידיאולוגיות (ע' 191) לפי אורי, "חניך נאמן וממושמע" לפי זכרונו של מולכו על עצמו (ע' 137), "בן יחיד ושמן", המודיע לאביו שומר המסורת שיצא כוכב בשמים והוא רשאי לעשן כבר (ע' 139). אחרי לימודיו בתיכון לא הלך מולכו להכשרה ולקניון, אלא נעשה חובש צבאי (ע' 191). אחר-כך הוא למד ראיית חשבון. מקצוע זה הופך למהות אצל מולכו, לא רק בחשבונות הקטנים, אלא בעיקר במאזנים הרוחניים-ערכיים שהוא עורך, בשיקולל המתמיד, בהתמקדות במסקנה שהוסקה לאחר שקלא-וטריא פנימית ממושכת. הוא דובר אנגלית (ע' 319) וזוכר כמה כללי ניקוד (ע' 321, 322, 325). הוא נשא אישה והוליד שני בנים ובת. גם בחייו האזרחיים הוא "חובש" — כמהות ואופי. הוא טיפל באשתו החולה במסירות, שוכב "ספק לידה וספק מתחתיה" על "מיטת שדה של מפקד נאמן" (ע' 13) — מחלתה מעבירה אליו את השליטה בבית. גם לאחר שהיועצת-המשפטית נפלה, הוא "אמר לה בתקיפות, שכבי" (ע' 18).

95) נהנה מהנסיבות. גם את יערה "הוא רצה פתאום לראות" (ע' 210) הוא נוהג בנינה ברחמים ומתרגש כששומע שחמותו שברה יד. ברפאו חולים הוא גם מטפל בשברון-לבו. הוא גאה בטיפולו (ע' 23, 56, 60, 96, 109). הלשון המתארת זאת מעלה זכרי-לשון מתיאוריה של "אשת חיל" (משלי, י"ב) — ומשווה לאוותו הילדותית-משהו של מולכו על טיפולו גון קומי. מחלת אשתו, כמו נפילתה של היועצת-המשפטית, הן הבמה שעל רקעה מזהירות תכונותיו הטובות "באור יקריות" (ע' 96). מות האישה, כמו גם החלמת היועצת-המשפטית, הם סוף ה"דראמה שבה מילא תפקיד מרכזי... התפאורה סולקה" (ע' 48) — כמוהו כאב הזקן ב"בתחילת קיץ, 1970", שתפקידו נגמר בהיודע שבנו חי. מולכו הוא, בראש ובראשונה, אדם בעל רגשות עזים, רגיש ורגשני. כלפי חוץ הוא מאוזן, מדוד, מחשב חשבונות, אך בפנים הוא סוער, לוהט, קרוע-לב, נחנק מדמעות, רועד, מתגעגע, נעצב, נסער, לבו הולם, וכו'. הוא חושב ובעל יכולת להרגיש לעומק. תחת ביקורתיותה של אשתו, הוא מודרך על-ידי חמלה וסבלנות (ע' 14, 342). הוא עדין, אבהי, רך ומרגיע, מסור, מעשי ומפוכח. אך אנו קוראים כי "גם בשבת... בלכתו... באכלו ובשכבו" חשב איך להקל על כאב אשתו, והרמזיה ברורה: "... ודברת בס בשבתך... ובלכתך... ובשכבך ובקומך" (דברים ו', 9-4). אך אין מולכו איש-דברים. הוא אחראי, רציני, מעשי "נכונים ומבוקרים, שולט בעצמו היטב" (ע' 13) גם ברגעי מות אשתו, ועל כן "חש עצמו איתן לספוג את המוות" (ע' 15). הוא מתחשב ורגיש לזולתו. ועם כל נתינתו הוא חש תכופות ברגשי אשמה, בגלל תודעתו המוסרית.

למרות שהוא אינו דברן כאשתו וכאורי, הוא בעל השקפות מגובשות על האדם וחייו. הגשמה עצמית פירושה בעיניו להיות אדם מאושר (ע' 126), לאו דווקא בעל הישגים. אך אין הוא איש לקידום ולהתפתחות: הוא מתקנא בדרגתה של היועצת המשפטית (ע' 47, 88), מרגיש בצורך לאמן את מוחו (ע' 91), ושמן למחשבה שיכולתו התפתחה (ע' 322). "אין גורל משותף, ישנם רק אלה שגורלם רע, שרוצים לגרור אליהם את אלה שגורלם טוב" (ע' 298), טוען מולכו, ואנו נזכרים כיצד הוא לא גרר אחרי נפילתה של אשתו ונבואותיה השחורות. "אם אין מתעקשים כל הזמן לשנות את העולם אפשר להרגיש בנוח אפילו במזרח ברלין" (ע' 233), הוא חושב. אפשר שהיחיד ישנה את עצמו יותר משאפשרי שהעולם ישתנה. אהבה היא תנאי למשמעות בקשר שבין גבר לאשה, "מוכרחים ממש להתאהב" (ע' 346) הוא חושב בדאגה. החיפוש המתמיד הינו עקר, בעוד שהיעוד הוא ברור ופשוט ומובן בתכלית: "אבל האם החיים אינם יעוד... פשוט לעבור אותם, לא להיכשל, לא ליפול ולמות באמצע, להחזיק מעמד" (ע' 221). עד כמה שדעה זו פשטנית, היא יכולה לאלף דעת את חמיו, אשתו, אורי ויערה. יש למולכו דעות ברורות על אושר, הגשמה עצמית, גורל, אהבה, קיום ויעוד. דרכו ברורה יותר מזו של אשתו ואורי.

— אך כאשר היועצת המשפטית הציעה לו ללכת למוזיאון האקספרסיוניסטי שם, בחכמה החליט: "למה לי ציורים גרמניים קודרים" (ע' 112).

דמויות ברומן טורפות חייהן בידיהן או מתכרסמות מתוכן או חיות כעלה נידף. מולכו עומד בעולם, קורן יופי של ענווה ומתינות וחכמת-חיים, שבזכותן הוא מתקיים ומקיים אחרים. גם בשנה שלאחרי מות אשתו, כשנראה שהוא עשה מעט, הוא עשה הרבה. לא האשכנזים יביאו גאולה לארץ באינטלקטואליזם המכלה גוף ונפש ומוביל אל האין. לא יהודי-המזרח יביאו לה גאולה, עדיין חסרים להם התחכום והעידון המערבי. אך מולכו "ספרדי", ממוג מזרח ומערב, טעם משניהם, החליט מה לזרוק ומה לאכול מהרימונים שמצא.

בעוד שהרומן אומר לנו מה סופג מולכו מתרבות אשתו (מוסיקה, מקלחת וכיו') — אין הרומן מלמד אותנו מה ספגה אשתו ממנו.

אצה לה דרכה ללמד ולהדריך, וכך לא הצליחה ללטול קורה מבין עיניה. ייתכן שהעובדה שמולכו אינו מניח בחכמתו, שתרבותו היא אליטיסטית, הופכת אותו לפתוח לספוג מתרבות אחרת: אך בעלי התרבות האחרת (כמו אשתו) כה בטוחים בתרבותם, עד שאין הם פתוחים לספוג מתרבותו. לכן אולי אין כאן רק מסר שהישראלי שיספוג את שתי התרבויות הוא התקווה אלא ישראלי זה הוא הספרדי, שפתוח לספוג, לגוון ולעדן את תרבותו מפני שהוא מודע לאפשרויות ולצורך לעשות זאת. אולי זו הסיבה לכך, שמולכו מראה עד כמה התרחק מרקעו הספרדי-מזרחי וכמה הוא מושרש בנורמות האשכנזיות, כשהוא קורא לנינה "ברברית" (עמ' 289). אם הקריטריון אובייקטיבי, צריך ליישם אותו גם כשלא ציפו למיישם ולמי שהקריטריון יושם עליו.

לא יומרות אידיאולוגיות אלא מעשים, קיום דבקות בארץ ובאנשיה ללא תנאי, ראייתה כבית לא מעורער, יקדמו את היחיד והחברה והמדינה, כפי שעושה זאת מולכו. זהו מסר רענן ומעניין. מולכו הספרדי אינו, כמובן, מושלם, ובכל זאת הוא יכול להיות המולכו הקיבוצי הלא מכזיב.

האם יהושע, החרד מחורבנו של בית שלישי, מצא במולכו את הפיתרון? האם הוא גם חרד מכך שלאחר שכלתה נפשו היהודית-ישראלית למשיח, הוא מצא רק פיתרון-של-קש, תקוות שווא, כי ה"משיח" אינו אלא מולכו, 1987, והישועה סבוכה, ומניין תבוא?

**אוניברסיטת קליפורניה
לוס-אנג'לס**

מולכו אינו יומרני. תחת חתירה לאינטלקטואליזם עקר, הוא מקיים בו תבונה, איזון, מעשיות. "אינני כזה אינטלקטואל, הודה מולכו, מרגיש שהחיסרון ההוא הפך ליתרון צנוע, הייתי יותר ריאליסטי", הוא אומר לאורי על שנותיו בתנועת הנוער (ע' 191), ויש כאן גם ענווה גם התגרות, שכן הוא מודע ל"חריפותו הרוחנית" של אורי (ע' 212).

אין הוא נבהל למחשבה ש"שכלו קצת איטי ובנאלי" (ע' 91) בשביל היועצת-המשפטית. "את תצטרכי לספר לי קצת את התוכן ולעזור לי להבין", אומר הוא לה (ע' 92) בענוונה רגישה של חכמים. "אני ספרדי ישן דור חמישי בארץ ואירופה עדיין זרה לנו", הוא אומר בגאווה ובענוונה כאחת (ע' 88) בבית היועצת המשפטית. "אני בעצם לא אינטלקטואל בכללי", מתוודה הוא באזניה מתוך ביטחון עצמי וענווה כאחת (ע' 126).

הוא מודה באיטיותו (ע' 262), בפאסיביות העמוקה שלו (ע' 346).

אפשר לאמר עליו מה שהמספר אומר על טוני הרטמן ב"פנים אחרות" של עגנון: "עוה שלא הבינה מדעתה הבינה מלבה". גם הוא גם היועצת-המשפטית שהתימרה להבין, לא הבינו את האופרה ברליון, אך יד מולכו על העליונה: "לא הבנתי הרבה, אמר, אבל בסוף הרגשתי משהו" (ע' 94), ואנו מאמינים לו.

מולכו אינו נקי מבעיות ופגמים. מיניותו נפגמה. המינים מתחלפים בעיניו לפעמים, הוא משליך את מיניותו על עצמים, צמחו לו שדיים. הבעיות הקיומיות מכות במולכו ובאשתו כשמינס איריליבנטי. התכונות שלהם אינן פועל יוצא מגבריות או נשיות, אלא ממסדיו של אופי ספציפי. מין אינו הבעיה ואינו הפיתרון. מולכו הוא חסכן, מחשב חשבונות קטנוניים, זהיר בהוצאות עד כדי קמצנות או הונאה קטנה — יותר מדי עמדה הביקורת

על צדדים אלה, שאינם ממצאים את דמותו.

מולכו מודע לכך שהוא, ספציפית, ישראלי-ספרדי, ישראלי-מזרחי. "אני מזרחי", הוא אומר לעוזרת (ע' 28): "אני אסיאתי", הוא אומר לקרובי היועצת-המשפטית (ע' 71); הוא רואה בשערותיו המתולתלות ובעיניו המזרחיות הכהות (ע' 52, 275) יתרון יופי (ע' 68). בזרועה הוא מרגיש בקרב האוכלוסייה המזרחית כי "אנשים אלה הם קצת עצמי ובשרי" (ע' 171), ולא פלא שקשרו עמם ביולוגי — הוא הריח בתבשיל שהוגש לו שם "ריח תמציתי עמוק, כמו ריח זיעת אביו" (ע' 154). הוא רגיש לספרדיותו לפעמים — "לקחו להן סבל ספרדי" (ע' 272) הוא מתמרמר בתחושה לא מוכרת של קיפוח; ועל פקיד הסוכנות שהציע לו לבקר בגן-חיות בברליון הוא מתרעם, "כאילו זה הביולוגי ההולם ספרדי שאינו מסוגל ליהנות ממוזיאון" (ע' 294)

דמויות ברומן טורפות חייהן בידיהן או מתכרסמות מתוכן או חיות כעלה נידף. מולכו עומד בעולם, קורן יופי של ענווה ומתינות וחכמת-חיים, שבזכותן הוא מתקיים ומקיים אחרים. גם בשנה שלאחרי מות אשתו, כשנראה שהוא עשה מעט, הוא עשה הרבה. לא האשכנזים יביאו גאולה לארץ באינטלקטואליזם המכלה גוף ונפש ומוביל אל האין. לא יהודי-המזרח יביאו לה גאולה, עדיין חסרים להם התחכום והעידון המערבי. אך מולכו "ספרדי", ממוג מזרח ומערב, טעם משניהם, החליט מה לזרוק ומה לאכול מהרימונים שמצא.